

ALEXIS DE TOCQUEVILLE, *STARI REŽIM I REVOLUCIJA* Politička kultura, Zagreb, 1994.

Ivana Zagorac

SPECTRUM
časopis
studentata
KBF-a

RECENZIJJE

Alexis de Tocqueville (Tocqueville Alexis Charles Henry Maurice Clere, 1805–1859), porijeklom aristokrat, po vokaciji liberalni mislilac, jedna je od najsnažnijih figura francuskog političkog liberalizma iz prve polovine 19. stoljeća. Uz uspješnu karijeru političara i državnika, Tocqueville su proslavile njegove analize prava i politike, prvenstveno demokracije kao poretka čijem je razvojnog putu u Francuskoj i sam bio svjedokom. Tocquevillova biografija bilježi šest godina provedenih u istraživanjima i proučavanjima arhiva upravne građde monarhije što je 1856. godine rezultiralo objavljivanjem djela *Stari režim i Revolucija*. Među suvremenici djelo je doživjelo znatan uspjeh. Uostalom, ništa manje i nije se moglo očekivati od proslavljenog autora *Demokracije u Americi*, djela radi kojeg su Tocqueville, s jedva navršениh trideset godina slavili politički krugovi jednako kao i pariški mondani saloni.

Tocquevillov trajan interes za proučavanjem oblika vladavine i njegova istraživanja prvenstveno Francuske revolucije navode na krajnje pojednostavljen, a ujedno i netočan zaključak da je on bio revolucionar. Činjenica je da se njegov rad ugrubo može ocrtati u okvirima tumačenja demokratske revolucije i proučavanjima razvoja jednakosti uvjeta i oblikovanja liberalnog poretka, no *Stari režim i Revolucija* je djelo koje nastaje potaknuto istraživačkom znatiželjom za otkrivanjem kakav je *stari režim bio za života*. Svakim novim korakom, bilježi Tocqueville, s iznenađenjem se razotkrivaju duboki korijeni Francuske revolucije. A svakim novim pročitanim retkom, i današnji će čitatelj teško zatomiti asocijacije na društvo i demokraciju danas. Ponirući u europsku prošlost otvaraju nam se vrata tumačenju sadašnjosti.

Iako Tocqueville tematizira Francusku revoluciju, događaj kojega i svaki prosječni srednjoškolac poznaje kao značajnu povijesnu činjenicu, poduzeta istraživanja donose, u najmanju ruku, novu svježinu. Povijest bilježi da je Francuska revolucija izbila kao žestok odgovor na krizu staroga režima (feudalizma) te da od tog trenutka počinje oblikovanje demokratskog po-

retka s naglašavanjem pojmova slobode i jednakosti. Tocquevilleu je sasvim jasno da je veliki prevrat počeo u Francuskoj, no da se pripremao na gotovo cijelom europskom kontinentu. Umjesto feudalnih ustanova, Revolucija je proklamirala uspostavu jednostavnog društvenog poretka utemeljenog na jednakosti uvjeta. Centralizirana monarhijska država sustavno je razarala sve oblike podijeljene vlasti, iskorijenila sve znake nezavisnosti lokalnih zajednica, time na određen način ujedinila naciju, no, nekako usput, prateći sasvim svoju definiciju, zanemarila slobodu. Stoljetno postojanje monarhije paralelno je vodilo dva procesa, proces centralizacije i proces izjednačavanja uvjeta, koji su, čini se odjednom eksplodirali u ideji jednakosti. I to u državi koja nije poznavala političke slobode. Specifikum Francuske revolucije Tocqueville vidi u njenoj radikalnosti i brutalnosti, izraženom kontrastu između *bezazlenosti teorija i nasilnosti činâ* te u činjenici da su revoluciju *pripremale najciviliziranije, a izvele najneukije i najneuljudenije klase naroda*. No sama provedba, iako upečatljiva, u suštini nije ništa više od poticanja sloma starog režima. Jer, njegov pad ionako bi se dogodio.

Neminovnost je društva da se stalno mijenja i, u slučaju mirne evolucije, društvene i političke institucije se prilagođavaju novom društvenom sadržaju. Zakaže li evolucija, prijete raspad društva i nastaje revolucionarna situacija. *Htjeti zaustaviti revoluciju znači boriti se protiv Boga*. Ono što nam povijesni odmak daje naslutiti i, pomalo sujetno, istaknuti – Francusku revoluciju pripremili su pisci i filozofi. Detekcija stanja društva i oblikovanje ideja upravo je intelektualce prometnulo u voditelje revolucije. Ipak, nije naodmet spomenuti da drugih vodiča nije niti bilo.

Drastičan preokret koji je donijela Francuska revolucija oživotvoren je *Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina*. No, revolucija sloboda, tijekom koje je narod zdušno stao protiv despotizma, nije trajala dugo. Ubrzo je zamijenjena mržnjom među klasama i žrtvovanjem slobode. Tako, u konačnici, Francuska revolucija iz podteksta staroga režima vuče dvojako

naslijeđe: proklamiranu strast za jednakošću uz istovremeno ignoriranje slobode.

No, krenimo slijedom Tocquevilleove argumentacije. *Stari režim i Revolucija* neveliko je djelo podijeljeno u tri knjige i popraćeno opširnim bilješkama. Svako poglavlje započinje pitanjem ili tezom kojoj se posvećuje pažnja. Pritom Tocqueville studiozno analizira stare spise motiviran željom za istinitim prikazom doba revolucije, ograđujući se od kritičkog pristupa i naglašavajući svoju želju za objektivnim prikazivanjem jednog trenutka povijesti. Već na samome početku susrećemo se s tezom da je revolucija 1789. godine sama od sebe proizašla iz starog režima u kojem su stvorene sve njene pretpostavke. Odmah nas upozorava da ne upadnemo u zamku pojednostavljenog školskog shvaćanja: cilj revolucije nije bilo razaranje vjerske i slabljenje političke vlasti. Prvi korak u revoluciji doduše jest bio okomljavanje na Crkvu (čemu je pridonijela i filozofija 18. stoljeća), no iz dva, gotovo samozumljiva, razloga: iz potrebe za stvaranjem prostora za nove nazore nasrtanjem na tradiciju te iz sasvim očite činjenice o ekonomski povlaštenom položaju Crkve u društvu. Kristalizira se i cilj revolucije – to nije promjena, već ukidanje starog oblika društva, a za uspjeh u tom naumu potrebno je očistiti ljudski duh od zastarjelih ideja. A upravo praćenje modela vjerskog prevrata Francuskoj je revoluciji dalo onaj traženi opći karakter, svojim problematiziranjem pitanja čovjeka kao čovjeka, a ne, u ovom slučaju, kao Francuza. Svoju veličinu i povijesni značaj Francuska je revolucija pronašla u nadilaženju borbe za prava građanina Francuske i usmjeravanju u istraživanje općih političkih dužnosti i prava čovjeka. Dakle, što je zapravo postignuće Revolucije? Čini se da je taj trenutak povijesti ovjencan naknadno ispletenim pobjedničkim vijencem. Njen osnovni cilj – ukidanje feudalizma i zamjena novim jednostavnim i jednoobraznim društvenim poretom temeljenim na jednakosti položaja – ionako bi vremenom, sam od sebe, bio realiziran. *Od svega što je bila, revolucija je ponajmanje bila slučajnost.* Tocqueville ponovno ističe svoju tezu: ako već i inzistiramo na pripisivanju zasluga Revoluciji, ne možemo ići dalje od priznanja da je ona samo ubrzala već davno započete procese.

U drugom i trećem dijelu knjige Tocqueville izvršava svojevrsni *case-study*: kako to da je, iako svugdje u Europi naslućivan, prevrat započeo baš u Francuskoj? Komparacijom pronalazi jasne pokazatelje da je u Francuskoj već i prije revolucije feudalizam, iako proklamiran kao aktualan poredak, prestao biti političkom ustanovom. No, *djelomično razaranje srednjo-*

vjekovnih ustanova, stoput (je) omraženijim učinilo ono što je od njih ostalo. Iako je stari režim sam stvorio pretpostavke za svoje nestajanje, Tocqueville naglašava da je jedna njegova tvorevina bila dovoljno prilagodljiva novom društvenom stanju i jedina preživjela revoluciju – centralizacija. Ona nije propala budući je revoluciji bila upravo ishodištem te se učvršćivanjem jedinstva kao posljedicom revolucije i centralizacija sasvim prirodno smjestila u novi poredak, čak se površnom motritelju prikazujući upravo kao tekovinom revolucije. I zaista, kao da nam i naše iskustvo pokazuje – *svaka narodnjačka vlast prirodno teži jednosti te se samo s velikim umijećem može održati dioba vlasti.* Centralizacija zahtijeva i razgranat sustav nadzora koji silnim spisima opterećuje upravu te upravni postupci, čak i oko najbezazlenijih stvari, traju godinama. Pariz je progutao Francusku. A nama danas bi se moglo činiti kao da i nismo odmakli već puna dva stoljeća.

Postupno rušenje staroga režima, propadanje feudalizma, dovelo je do smanjenja razlika među staležima. Izuzev i dalje postojeće razlike u pravima, dolazi do formiranja jedinstva nacije. No ta je nacija živjela daleko od sloge. Niveliranje objektivnih razlika među staležima uzrokuje naglašavanje onih formalnih: građanin je izdvojen iz puka, plemić iz građanstva. Skupni individualizam je *ljudsku dušu pripremao za stvarni individualizam kakav poznajemo danas.* Takvo izoliranje pripremiло je plodno tlo za mogućnost masovne revolucije; stvorene su praktične pretpostavke za omasovljenje u kojem nitko ne nadilazi zajedničku razinu. A cilj zajedničkog napada već je tu: vrhovna vlast. Jer, iako je stara vlast bila apsolutistička, ipak nije uspjela do kraja ugušiti slobodu pojedinca. Ta je sloboda nejednaka i isprekidana, raspuštena i nezdrava, još jednim razlogom pripravnosti Francuza za svrgavanje despotizma.

Francusku revoluciju pratila je i jedna, *u povijesti neviđena okolnost* – ljudi od pera postadoše vođama revolucije. Svakodnevni prizori bijede, siromaštva i očite društvene nejednakosti u filozofa su iznjedrili ideju o prirodnoj jednakosti. No kako su živjeli *gotovo beskonačno daleko od prakse* nisu posjedovali iskustveni odmak, čak niti povijesnu upućenost u načine upravljanja, te su u svojim teorijama pokazali smjelost i odvažnost, ali i strast koja se ubrzo proširila narodom. Tako su pisci odgojili narod i podastrijeli mu ideju revolucije. U nedostatku drugih vodiča, i ovi su bili prihvatljivi.

U biranju konkretnih meta prvoga napada, Crkva se pokazala idealnom. *Ona se oslanjala prvenstveno na tradiciju, a pisci su*

propovijedali poseban prezir spram svih ustanova temeljenih na poštovanju prošlosti. Crkva je priznavala autoritet viši od pojedinačnog uma, a pisci su se u svemu pozivali samo i upravo na pojedinačni um, ona se temeljila na hijerarhiji, a oni težili izjednačenju društvenog položaja ljudi. Kako bi s Crkvom bio moguć sporazum, trebalo je da obje strane priznaju da se političko i vjersko društvo, budući bitno različite naravi, ne mogu uređivati po sličnim načelima. No tada je za to bilo itekako prerano (...).

Tocqueville dalje razrađuje načine na koje se državni poređak prometnuo u primarni cilj revolucionarnog prevrata pronalazeći da su brojne reforme poljuljale stabilnost starih institucija ne postavljajući na vlast nove. Sama je vlast svojom retorikom pobunila narod i pridonijela da se u duh naroda ugnijezde revolucionarne ideje. Podesivši ideje pisaca prema svojemu gnjevu, stvarajući prve jasne orijentire svojega djelovanja, jedan je naraštaj pokrenuo revoluciju. Mržnja spram nejednakosti ohrabrena snagom strasti srušila je apsolutizam. Zajedno s apsolutizmom pala je i centralizacija. A prirodni slijed revolucije tijekom vremena je stvorio čudesne pogodnosti i ustoličenje za ništa manje nego novi apsolutizam, koji se *takorekuć na pladnju ponudio geniju čovjeka koji će biti ujedno i nastavljačem i rušiteljem revolucije.*

Tocquevilleove teze i njima otvorena pitanja i današnjem čitatelju odišu svježinom. *Stari režim i Revolucija* svojom jezgrovitošću, jasnoćom misli i argumentacije danas predstavlja neizostavnu literaturu na studijima koji se tiču politike i društva općenito. No zanimljivost teme i postignute analize ne iscrpljuje se u krugu proučavanja podastrijetih rezultata i njima impliciranih zaključaka. Problem očuvanja individualne i političke slobode opstaje u raznim poretcima kroz mnoga povijesna razdoblja. A asocijacije koje nas prate tijekom čitanja Tocquevillea sugeriraju da od povijesti zaista možemo nešto naučiti. Ili primjerenije – da bismo trebali.

SPECTRUM
časopis
studentata
KBF-a

RECENZIJE